
І.В. Фатхутдінова
здобувач кафедри філософії
ПХДПУ імені Григорія Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ «СІМЕЙНА ПОЛІТИКА» В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ЗМІСТ

Історію розвитку поняття «сімейна політика» («державна сімейна політика») досліджували О.Кулик [3], О.Михайленко [4] та ін. Але цей аналіз був здійснений за допомогою методології державного управління або інших галузей гуманітарного знання. В статті проводиться аналіз розвитку поняття «сімейна політика» крізь призму і методологію саме соціальної філософії.

Перші глибокі дослідження сімейної політики були проведені в 1978 р. і знайшли своє відображення у праці «Сімейна політика: уряд і сім'ї у чотирнадцяти країнах» за редакцією Ш.Камермана і А.Кона. В праці було здійснено розмежування між країнами з відкритою (explicit) сімейною політикою та неявною (implicit) сімейною політикою [7].

В Україні поняття «сімейна політика» почало використовуватися майже десятиліття потому – з кінця 80-х рр. У сучасних дослідженнях під сімейною політикою розуміється політика сприяння народжуваності – «пронаталістська політика», «політика стимулювання народжуваності», а також «демографічна політика» (А.Авчухова, С.Вакуленко, К.Ващенко, В.Корнієнко, Г.Кришталь, В.Корнієнко, Л.Кулачок, Л.Мельничук, І.Семенець-Орлова, І.Чеховська та ін.). Саме сімейна політика виступає інструментом впливу держави на репродуктивні процеси населення.

В УРСР сімейна політика ототожнювалась із соціальною. Політика щодо сім'ї проявлялась у врегулюванні шлюбно-сімейних відносин, стимулюванні народжуваності (через запровадження податку на бездітність), у матеріальній підтримці сімей з дітьми [3]. Як зазначає О.Кулик, в перші роки української незалежності ситуація залишалася незмінною: сімейна політика не виокремлювалась з соціальної, а її сфера охоплювала соціальний захист жінок і дітей (охорона материнства і дитинства), існували парламентські комісії – комісія Верховної Ради УРСР у справах жінок, охорони сім'ї, материнства і дитинства (1990–1994 рр.); та комісія Верховної ради

Україні II скликання з питань охорони здоров'я, материнства і дитинства (1994–1998 рр.) [3].

Державна сімейна політика в Україні, в країнах-членах Європейського Союзу або в Росії визначається майже однаково, як «діяльність, спрямована на розвиток шлюбно-сімейних відносин, створення умов для повноцінного та успішного виконання сім'єю своїх основних функцій, задоволення потреб та інтересів сімейних» [2, 514]. В. Дерєга зазначає, що завдання сімейної політики пов'язані з функціями сім'ї. А саме [1]:

- створення всебічних умов для реалізації сім'єю репродуктивної функції;
- вплив соціальної політики на здійснення сім'єю виховної функції;
- створення сприятливих можливостей для реалізації сім'єю економічної функції;
- сприяння здійсненню сім'єю господарсько-побутової функції;
- забезпечення соціальних умов для реалізації сім'єю функції проведення дозвілля.

Соціально-філософський аналіз історії розвитку поняття «сімейна політика» (або «державна сімейна політика») показав, що існують дві протиборчі сучасні парадигми розвитку сім'ї: кризова і трансформаційна. Розглядаючи це питання, В. Дерєга зазначає, що в основі трансформаційної парадигми розвитку сім'ї (її інколи називають «модернізація сім'ї») лежить визнання пріоритету інтересів індивіда над інтересами сім'ї та суспільства. Такі явища, як перехід від патріархальної сім'ї до егалітарної, де всі чоловіки та жінки мають рівні права, зміна ставлення у суспільстві до шлюбу, сім'ї, народження дітей, загальна девальвація традиційних сімейних цінностей об'єктивно спостерігаються в сучасному соціумі, оцінюються як позитивні і пов'язані із загальною трансформацією сімейних відносин [1, 23].

В свою чергу, кризова парадигма розвитку сім'ї виходить з необхідності перебудови держави і всіх соціальних інститутів в інтересах традиційної повної багатодітної сім'ї, зміцнення і розвиток сімейного способу життя, забезпечення пріоритету інтересів сім'ї [1].

Таким чином, ставлення до процесу розвитку інституту сім'ї, оцінювання його прямо впливає і є визначальним щодо розуміння сутності практичного наповнення відповідної державної сімейної політики: або підтримка егалітарних відносин, прийняття всіх змін у цій сфері як позитивних, або забезпечення пріоритету інтересів

сім'ї як цілісності, зміцнення сімейного способу життя, піднесення ролі та значення традиційних сімейних цінностей.

Втім, при більш глибокому аналізі державної сімейної політики в Україні, Росії і країнах Європейської співдружності можна побачити значні розбіжності.

Наприклад, російський дослідник О.П'янов виокремлює державну сімейну політику в самостійний напрям соціальної політики. На думку О.П'янова, державна сімейна політика – це комплексна діяльність держави, яка спрямована на соціальний інститут сім'ї з метою його зміцнення і розвитку, захисту інституційних прав та інтересів сім'ї, забезпечення її незалежності, відносної автономії та благополуччя; активізації її суб'єктної ролі в соціальному просторі, в якому держава та родина виступають як рівноправні суб'єкт-партнери [5, 124–125].

В Росії питаннями державної сімейної політики займаються такі науковці, як: А. Антонов, І. Белобородов, А. Богаєвська, В. Вишневський, С. Дармодехін, Г. Клімантова, В. Медков та ін. Полемізуючи з ними, О.П'янов формулює чотири принципові положення, які, з його точки зору, необхідні для формування ефективної державної сімейної політики [5, 125]:

1) держава визнає соціальні права сім'ї та необхідність їх законодавчого закріплення. В Конституцію вноситься положення про визнання за сім'єю статусу однієї з головних суспільних цінностей. В цивільне законодавство включається комплекс правових норм, що регулюють економічні відносини між сім'єю і державою, в яких ці найважливіші соціальні інститути суспільства виступають їх повноправними суб'єктами;

2) держава гарантує макроекономічні та соціальні стандарти, необхідні для самостійного функціонування сімей в суспільстві; здійснює цілеспрямований облік і сприяє реалізації інституційних прав та інтересів сімей в процесі їх життєдіяльності; створює умови для забезпечення незалежності сімей та розвитку їх функцій як агента соціальних відносин;

3) держава взаємодіє з сім'єю на основі партнерських відносин, забезпечує баланс прав і відповідальності державних інститутів і сім'ї, створює необхідні умови для активізації соціально-економічного потенціалу сім'ї, необхідного для її самозабезпечення з метою утримання своїх членів;

4) державна сімейна політика формується як один із самостійних

напрямків загальнодержавної соціальної політики, а соціальний інститут сім'ї включається в систему державної діяльності як цілісний об'єкт.

Науковців Європейського Союзу турбують інші аспекти інституту сім'ї і, зокрема, державної сімейної політики. На це звернула увагу В.Дерега [1]. Науковців країн Європейської співдружності, насамперед, турбують:

- низькі показники народжуваності;
- збільшення віку дітонародження;
- збільшення кількості позашлюбних народжень;
- поширення добровільної бездітності;
- збільшення кількості розлучень і зменшення кількості офіційних шлюбів;
- поширення незареєстрованих шлюбів;
- зменшення розміру домогосподарств;
- поширення позашлюбних відносин та самотнього (незаміжного) батьківства;
- загальне старіння населення;
- зростання ролі імміграції як основного джерела поповнення населення.

«Ці тенденції, – констатує В.Дерега, – свідчать про депопуляційний процес, демографічну кризу та кризу інституту сім'ї» [1, 24]. Праці Дж.Б'юкенена, К.Брукса, Н.Ботева, С.Блума, Д.Блума, А.Вебера, А.Готье, М.Живковіца, С.Каннінга, А.Калвій, В.Лутц, Д.Попеное, Г.Сінна, А.Тиндіка та ін. присвячені саме вирішенню цих нагальних питань.

Усі суперечності і питання, які виникають в процесі здійснення державної сімейної політики, як правило, вирішуються на двох рівнях: практичному і концептуальному. На думку В.Дереги, на практичному рівні формування сімейної політики в ЄС пов'язується значною мірою зі збільшенням витрат на соціальну сферу в цілому, розширенням послуг для сімей з дітьми та збільшенням виплат, гарантуванням зайнятості батькам тощо. На концептуальному рівні зміни у формуванні сімейної політики виявляються у закріпленні пріоритету сім'ї, сімейних цінностей у нормативних документах Євросоюзу, а також у підтримці пронаталістських заходів на офіційному рівні [1].

Розглядаючи питання сімейних цінностей, О.Михайленко зазначає, що у сімейній психології виділяють основні цінності сім'ї [4, 149] ті, що:

- задовольняють потребу батьківства/материнства;
- задовольняють потребу в любові і визнанні;
- задовольняють фізіологічні потреби (сексуально-інтимні відносини подружжя);
- пов'язані із самоствердженням особистості в ближньому оточенні;
- дають змогу відчувати відносну стабільність і захищеність;
- задовольняють потребу в спілкуванні і в його розширенні;
- дають можливість задовольняти прагматичні потреби.

Весь цей комплекс цінностей, на наш погляд, повинен обов'язково враховуватися у державній сімейній політиці. Це свого роду маркери, які визначають ефективність державної сімейної політики і відображують зв'язок між традиційними, культурно-історичними етапами розвитку сімейних відносин і тими новими віяннями, ефективністю державних ідеологем, які через державну сімейну політику вкорінюються у сімейні відносини.

О.Михайленко зазначає, що на початку 2010–2012 років основними проблемами українських сімей вважалися забезпечення житлом, працевлаштування, низьке матеріальне становище, а у 2013 р. головною проблемою у сімейних відносинах названо втрату сімейних цінностей [4].

На відміну від європейських науковців, російський дослідник А.Тиндик застерігає щодо вільного взаємного використання термінів «сімейна політика» і «демографічна політика». З його погляду, об'єктом сімейної політики є сім'я, в функції якої входить як соціальний захист сімей і зниження соціальних ризиків, так і збільшення кількості дітей в сім'ях (завдяки наданню можливості мати бажану кількість дітей) [6, 157–158].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дерега В.В.* Державна сімейна політика та проблеми її формування в Європейському Союзі // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Політологія. – 2014. – Т.230. Вип. 218. – С.22–27.
2. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. – Т. 4 : Галузеве управління. – К., 2011. – 648 с.
3. *Кулик О.М.* Сфера державної сімейної політики в Україні: сутність і проблеми // Державне будівництво. – 2013. – № 2 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013->

2/doc/5/03.pdf

4. Михайленко О.В. Законодавче забезпечення державної сімейної політики в Україні // Аспекти публічного управління. – 2014. – №7. – С. 15–24.
5. Пьянов А.И. К вопросу о содержании предметной области государственной семейной политики // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. – Вып. 58. – С. 121–127.
6. Тындик А.О. Обзор современных мер семейной политики в странах с низкой рождаемостью // Spago. – 2010. – №12. – С. 157–176.
7. Kamerman Sheila B., Kahn Alfred J. Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries. – New York : Columbia University Press, 1978. – 252 p.

Фатхутдінова І.В. Особливості розвитку поняття «сімейна політика» в Україні.

У статті автор за допомогою соціально-філософського аналізу розглядає особливості розвитку поняття «сімейна політика» («державна сімейна політика»). В Україні поняття «сімейна політика» почало використовуватися з кінця 80-х рр. минулого століття. У сучасних дослідженнях під сімейною політикою розуміється політика сприяння народжуваності – «пронаталістська політика», «політика стимулювання народжуваності», а також «демографічна політика». Соціально-філософський аналіз історії розвитку поняття «сімейна політика» (або «державна сімейна політика») виявив дві суперечливі сучасні парадигми розвитку сім'ї: кризову і трансформаційну.

Ключові слова: сімейна політика, державна сімейна політика, інститут сім'ї, сімейні цінності.

Фатхутдінова І.В. Особенности развития понятия «семейная политика» в Украине.

В статье автор с помощью социально-философского анализа рассматривает особенности развития понятия «семейная политика» («государственная семейная политика»). В Украине понятие «семейная политика» начало использоваться с конца 80-х годов прошлого столетия. В современных исследованиях под семейной политикой понимается политика содействия рождаемости – «пронаталистская политика», «политика стимулирования рождаемости», а также «демографическая политика». Социально-философский анализ истории развития понятия «семейная политика» (или «государственная семейная политика»), выявил две противоборствующие современные парадигмы развития семьи: кризисная и трансформационная.

Ключевые слова: семейная политика, государственная семейная политика, институт семьи, семейные ценности.

Fatkhutdinova I. Features of development of the concept of «family policy» in Ukraine.

The author via social-philosophical analysis examined in the article the features of the concept of «family policy» («State family policy») and its meaning. It was found that in Ukraine the term «family policy» using from the late 1980s. In modern studies family policy is a policy promoting fertility – «pronatalist policy», «policy to encourage fertility» and also «demographic policy». Social-philosophical analysis of the history of the concept of «family policy» (or «State family policy») and its meaning, led to the understanding of the two opposite, dominant paradigms of modern family: crisis and transformation.

The basis of transformational paradigm of the family (it is sometimes called «modernization of the family») is the recognition of the priority of individual interests over the interests of family and society. Such facts that objectively observed in modern society as the transition from patriarchal to egalitarian family, where all men and women have equal rights, change attitudes in society towards marriage, family, birth of children, general devaluation of traditional family values are evaluated as positive and related to the general transformation of family relations.

In turn, the crisis paradigm of the family comes from the necessary restructuring of the state and all social institutions in the interest of full traditional large family, strengthening and development of family life, the priority of family interests.

Thus, the attitude to development of the family, evaluating it, and have a direct impact on understanding defining the nature, meaning and practical content appropriate state family policy, or support for egalitarian relationships, adoption of all the changes in this area as positive, or – providing priority interests of the family as a whole, strengthening family life, increasing the role and importance of traditional family values.

All the contradictions and questions that arise in the implementation of the state family policy is usually resolved at two levels: the practical and the conceptual. At the practical level, the formation of family policy in the EU largely associated with the increase in spending on the social sector as a whole, the expansion of services for families with children and increasing payments, guarantee employment to parents and others. At the conceptual level changes in the formation of family policy are attaching priority to the family, family values in the regulations of the European Union and support growth pronatalist measures at official level.

Key words: family policy, state family policy, the institution of the family, family values.